

СЕКЦІЯ 3. ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ВИХОВАННЯ

УДК 87.01

ГУМАНІСТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНОЛОГІЧНОГО СПРЯМУВАННЯ

Барбіна Є.С., д. пед. н.,
професор кафедри професійної освіти
Херсонський державний університет

У статті аналізуються роль і місце гуманістичного виховання як значущого компонента професійної підготовки майбутніх фахівців технологічного спрямування. Основні напрями гуманістичного виховання студентів, окреслені в статті, можуть бути реалізовані на основі провідних принципів професійної підготовки майбутніх фахівців (гуманізації, неперервності, цілісності, комплексності, інтеграції, активної комунікації, органічної єдності особистісного й діяльнісного підходів, індивідуалізації, аксіології, акмеології), які охарактеризовано в публікації.

Ключові слова: гуманізація освіти, гуманістичне виховання, професійно-технологічна підготовка, принципи професійної підготовки, самоактуалізація.

В статье анализируются роль и место гуманистического воспитания как значимого компонента профессиональной подготовки будущих специалистов технологического направления. Основные направления гуманистического воспитания студентов, очерченные в статье, могут быть реализованы на основе ведущих принципов профессиональной подготовки будущих специалистов (гуманизации, непрерывности, целостности, комплексности, интеграции, активной коммуникации, органического единства личностного и деятельностного подходов, индивидуализации, аксиологии, акмеологии), которые охарактеризованы в публикации.

Ключевые слова: гуманизация образования, гуманистическое воспитание, профессионально-технологическая подготовка, принципы профессиональной подготовки, самоактуализация.

Barbina E.S. HUMANISTIC EDUCATION OF THE FUTURE SPECIALISTS IN VOCATIONAL-TECHNOLOGICAL AREA

The article analyzes the role of humanistic education as an important component of professional training of future specialists of technological direction. Humanistic education as specially organized process should be aimed at formation of humanistic relationship-oriented universal and national-spiritual values among all actors of the educational process through student-oriented interaction and co-creation with the aim of creating favorable conditions for maximum self-actualization and self-realization. The proposed set of principles determines the tactics and strategy of teachers of psychological-pedagogical and professional (technologically-focused) disciplines on updating goals, objectives, content, selection of forms and methods of humanistic education, all of which listed the main directions of an algorithm is its embodiment in the system of professional training of future specialists. The main directions of humanistic education of students outlined in the article, can be implemented on the basis of the guiding principles of the professional training of future specialists (humanization, continuity, integrity, comprehensiveness, integration, active communication, the organic unity of personality and activity approach, individualization, axiology, acmeology), which described in the publication.

Key words: humanization of education, humanistic education, vocational and technological training, principles of professional training, self-actualization.

В умовах гуманістичної парадигми розвитку суспільства особливої значущості набуває гуманістичне виховання особистості студентів професійно-технологічного спрямування, здатних до здійснення ефективної міжособистісної взаємодії на гуманістичних засадах, до постійного саморозвитку, самовдосконалення й самореалізації.

Різномічні аспекти означеної проблеми розкрито в працях таких вітчизняних науковців: Г. Балла, С. Гончаренка, І. Зязюна, Ю. Мальованого, Н. Ничкало, М. Рома-

ненка, В. Семиченко, В. Сухомлинського, О. Сухомлинської, А. Суценка та інших.

У контексті гуманізації освіти, яка полягає в утвердженні людини як найвищої соціальної цінності, у реалізації стрижневої ідеї «людина – не засіб, а мета» забезпечення пріоритетності загальнолюдських цінностей є одним із важливих завдань організації навчально-виховного процесу вищого навчального закладу будь-якого профілю й спрямування.

У статті аналізуються роль і місце гуманістичного виховання як значущого ком-

понента професійної підготовки майбутніх фахівців технологічного спрямування.

Сучасна психолого-педагогічна наука констатує, що в XXI столітті науково-технічний прогрес забезпечуватиме не розвиток біотехнологій, роботів, освоєння космосу, а відкриття й використання всіх потенційних можливостей людини. Такі особистості здатні змінювати себе, свій менталітет перед тим, як змінювати суспільство в певному напрямі. Окремі особистості-лідери в XXI столітті здатні вдосконалити суспільство набагато швидше та ефективніше, ніж більшість соціальних інститутів [7, с. 244].

Особистість, як стверджують учені-психологи Б. Ананьєв, А. Асмолов, Л. Божович, Л. Виготський, О. Леонтьєв, В. Мясіщев, А. Петровський, С. Рубінштейн, являє собою єдність онтологічного, соціального й історичного досвіду людини, яка в процесі свого розвитку рухається до найбільшого розкриття природних здібностей, вбираючи досвід людства та відтворюючи особливості соціуму, у якому живе. Тому головне завдання педагогічної науки в цьому напрямі – створення оптимальних умов для діяльності особистості, які стимулювали б її до самореалізації.

У цьому контексті дуже важливим є твердження А. Вірковського, який, спираючись на теорію самоактуалізації А. Маслоу, вважає, що гуманістичне виховання має спрямовуватись на досягнення особистістю максимальної реалізації своїх можливостей (тобто на самоактуалізацію), і визначає його як «виховання, яке тлумачиться як повага до гідності й прав людини, її цінності як особистості, прагнення до максимальної реалізації можливостей та здібностей» [2, с. 76].

Наголошуючи на необхідності формування особистості фахівців-технологів із гуманістичним світоглядом, деякі дослідники, наприклад Л. Азарова, Л. Громова, В. Кавецький, І. Кузнецова, В. Мороз, Т. Уманська, Н. Чигиринська та інші, вважають, що саме вони спроможні вирішувати нетипові проблеми й завдання, приймати правильні рішення та відповідати за них, прогнозувати наслідки власної професійної діяльності, постійно саморозвиваючись, самовдосконалюючись, реалізуючи свої потенційні можливості.

Ми погоджуємось із науковими висновками С. Даньшевої, І. Мангутова, Є. Шаповалова, В. Ядова та інших учених про те, що специфічні особливості інженерної (у нашому випадку – професійно-технологічної) діяльності в умовах оновлення суспільства зумовлюють особливі вимоги до особистості фахівців, що умовно поділя-

ються на три групи: індивідуальні, професійні та соціальні.

У контексті гуманістичного виховання до індивідуальних вимог вони відносять наявність таких особистісних якостей, як раціональність, акуратність, ретельність, наполегливість, спостережливість, винахідливість, терплячість, наявність особистісної світоглядної позиції, здатність до критичного мислення, уміння усвідомлювати й відстоювати свою позицію, потребу в самоосвіті, самовихованні, саморозвитку тощо.

До професійних вимог належать професійна компетентність, висока дисциплінованість, увага, точність, визначеність дій, економічна грамотність, знання методів і технологій інформаційної роботи, наявність особистісного професійного потенціалу, готовність до активного освоєння інноваційної професійної практики, усвідомлення своїх потенційних можливостей і спроможностей, прагнення до подальшого розвитку й професійного самовдосконалення, а також комп'ютерна грамотність.

До вимог соціального характеру дослідники відносять почуття громадського обов'язку, відповідальність, усвідомлення мотивів своїх вчинків, здатність прогнозувати, передбачати ймовірні наслідки своєї діяльності, дотримання системи загальнолюдських і національно-духовних цінностей, повагу до іншої людини, до її думки, наявність таких особистісних якостей, як гуманність, милосердя, співчуття, емпатія, рефлексія, терпимість, толерантність, тактовність, доброзичливість, комунікабельність, здатність до співпраці, до колективної діяльності тощо.

З огляду на сучасні вимоги до особистості майбутніх фахівців цього профілю варто враховувати особливості їх професійної підготовки у вищих навчальних закладах (далі – ВНЗ). Як показують теорія й практика діяльності факультетів технологічного спрямування, кількість гуманітарних і соціально-економічних дисциплін є значно меншою порівняно з кількістю технічних дисциплін. За твердженням А. Міняйлової, лише 17,5–19% навчального навантаження відведено на освоєння дисциплін, зміст яких спрямовується саме на формування особистості, виховання її особистісних якостей, формування світогляду, підвищення загальнокультурного рівня тощо.

Також необхідно враховувати, що професорсько-викладацький склад таких ВНЗ здебільшого не має спеціальної психолого-педагогічної підготовки, а представлений фахівцями, які свого часу отримали вищу освіту технічного спрямування. Як відомо, саме особистість викладача, спря-

мованість його позицій, особистісні якості, стиль педагогічного спілкування вирішальною мірою впливають на ефективність гуманістичного виховання майбутніх фахівців.

Важливим чинником у вирішенні проблем гуманістичного виховання є також урахування гендерних особливостей студентів. Відомий факт, що кількість студентів чоловічої статі в технічних ВНЗ значно перевищує кількість студентів-дівчат, які за своїми психологічними особливостями принципово відрізняються одні від інших.

Розкриваючи сутність гендерних психологічних особливостей, А. Міняйлова вказує, що більшість хлопців є інтровертами, а більшість дівчат – екстравертами [6, с. 12–13]. Порівняно з дівчатами хлопці є більш раціональними, стриманими, схильними до ризику, впевненими в собі, агресивними, активними, проте замкненими в собі, мовчазними, тоді як дівчата – більш чуйними, гнучкими, чуттєвими, здатними до співчуття, емоційними, обережними, тривожними, комунікабельними, віддають перевагу колективу. У таблиці 1 подаємо порівняльні психологічні особливості студентів, які необхідно обов'язково враховувати викладачам під час організації гуманістичного виховання.

Таблиця 1

Порівняльна таблиця психологічних особливостей хлопців і дівчат

У хлопців більш розвинені:	У дівчат більш розвинені:
логіка	інтуїція
узагальнення	аналіз
сприйняття в цілому	увага до деталей
абстрагування	конкретика
практицизм	романтизм
технічна спрямованість	гуманітарна спрямованість
мотивація досягнення успіху	мотивація стосунків з оточуючими
прагнення лідерства	уміння підкорятися
схильність до новаторства	дотримання правил

Загальновідомо, що в хлопців більш розвинений візуальний тип перцепції, на відміну від дівчат, які більш схильні сприймати аудіоінформацію. Цю особливість нервової системи хлопців необхідно враховувати, як свідчить практика, під час добору форм і методів гуманістичного виховання студентів будь-якого ВНЗ. Під час дослідження емоційної сфери хлопців і дівчат було встановлено, що хлопці менш схильні до співчуття, ніж дівчата, яких цікавить усе, що стосується людини, її внутрішнього світу,

емоційних переживань. Дівчата більш чуттєві, доброзичливі, чуйні, ніж хлопці. Для них найважливішими є особистісні взаємостосунки, а для хлопців – досягнення професійних успіхів.

Під час організації виховного процесу варто враховувати названі особливості, а також пам'ятати про умови його результативності, насамперед забезпечення позитивної мотивації студентів до гуманістичного виховання. Як відомо, ефективність діяльності особистості прямо пропорційно залежить від її мотивації, що обґрунтовується концептуальними положеннями теорії діяльності А. Леонтьєва, С. Рубінштейна та інших учених. За визначенням багатьох психологів, мотиви й мотивація є стрижнем психології особистості, які саме зумовлюють особливості її характеру й діяльності. Мотиви виникають, формуються та розвиваються на основі потреб, що сприяє підвищенню пізнавальної й морально-вольової активності, розкриттю потенційних можливостей особистості.

Реалізація цієї умови пов'язується з готовністю викладачів до гуманістичного виховання студентів, які мають усвідомити значущість особистісної гуманістичної вихованості, набути вмінь і навичок здійснення суб'єкт-суб'єктної взаємодії зі студентами на гуманістичних засадах, оволодіти методами створення позитивного соціально-психологічного клімату в студентській групі за принципом партнерства. Це передбачає творчу взаємодію суб'єктів виховання на засадах взаєморозуміння, взаємоповаги, взаємодовіри, визнання студента не об'єктом виховного впливу з боку викладача, а суб'єктом свого виховання. Створення такої атмосфери, як показують дослідження, сприяє формуванню позитивної «Я-концепції» студента – упевненості в доброзичливому ставленні до нього інших людей, переконаності в успішному оволодінні тим чи іншим видом діяльності, почутті власної значущості.

Сформованість емоційно-позитивного ставлення студентів до гуманістичного виховання, усвідомлення значущості особистісної гуманістичної вихованості для майбутньої професійної діяльності й повсякденного життя зумовлює потребу студентів в оволодінні основними теоретичними знаннями про гуманізм, історію його виникнення та розвитку, гуманізацію освіти, сутність гуманістичного виховання, гуманістичні ідеали й цінності, гуманістичний світогляд, світові гуманістичні тенденції тощо.

Засвоєння майбутніми фахівцями професійно-технологічного спрямування озна-

ченої системи знань є основою, теоретичним підґрунтям їхнього гуманістичного виховання, що сприяє формуванню категорійно-понятійного апарату та гуманістичного тезаурусу.

Результати досліджень Р. Ануфрієвої, Г. Балла, І. Беха, А. Бойко, Г. Васяновича та інших науковців показують, що мотиваційно-змістова основа гуманістичного виховання сприяє закріпленню інтересів студентів, стійкому усвідомленню мотивів, чіткому виокремленню гуманістичних орієнтирів, закріпленню життєвих позицій, формуванню внутрішніх гуманістичних переконань, стимулюванню до практичної реалізації набутих знань із гуманістичного виховання. Саме під час практичної діяльності відбувається глибоке усвідомлення мотивів її гуманістичного спрямування, формуються навички її здійснення, а особистісне емоційне переживання позитивних результатів сприяє мотивації до її вдосконалення.

Окресливши лише основні орієнтири вирішення складної, багатофакторної та вкрай значущої проблеми гуманістичного виховання майбутніх фахівців професійно-технологічного спрямування, наголосимо, що у виховній діяльності ВНЗ досить суттєвим є використання теоретичної парадигми національного виховання, запропонованої В. Гнатюком, через тріаду рис особистості «громадянин – патріот – гуманіст» [5].

Тому гуманістичне виховання як спеціально організований процес, результатом якого є гуманістично вихована особистість, має спрямовуватись на формування гуманістичних взаємовідносин з орієнтацією на загальнолюдські й національно-духовні цінності між усіма суб'єктами виховного процесу через їх особистісно-орієнтовану взаємодію та співтворчість із метою створення сприятливих умов для самоактуалізації й максимальної самореалізації особистості.

Окреслені нами основні напрями гуманістичного виховання студентів можуть бути реалізовані на основі таких провідних принципів професійної підготовки майбутніх фахівців: гуманізації, неперервності, цілісності, комплексності, інтеграції, активної комунікації, органічної єдності особистісного й діяльнісного підходу, індивідуалізації, аксіології, акмеології.

Принцип гуманізації в цілому та професійної підготовки майбутніх фахівців зокрема полягає в поверненні освіти до її моральних витоків, стрижнями яких є людинолюбство, збереження духовності й людяності, повага до людини та її гідності – усе те, без чого людство загине.

Як відомо, будь-який процес можна умовно уявити у вигляді рівняння, а рівнян-

ня розв'язати, тобто будь-що передбачити математично, математичним шляхом. Проте процес виховання, становлення й розвитку особистості цьому не піддається, оскільки кожна особистість – індивідуальна, зі своїми особливостями, нахилами та пристрастями. Гуманістичне виховання – це повільний і найчастіше болючий процес викорінення педагогічних стереотипів, процес розвитку психолого-педагогічної культури та кожного з її компонентів. Цей процес відбувається впродовж усього життя, і кожний, навіть незначний, успіх у цьому становленні не можна порівняти із чим завгодно за морально-емоційною значущістю, оскільки саме людина залишається мірилом усіх речей.

Згадаймо такі вислови: «Найвищий ступінь людини складається з того, щоб бути людиною! <...> Що може бути шкідливішим за людину, яка володіє знаннями найскладніших наук, але не має доброго серця? Вона всі свої знання використає у зло» (Г. Сковорода); «Головне завдання людини в усякій сфері діяльності, на всякій сходині ієрархічної драбини – бути людиною»; «Гуманність є людинолюбство, але розвинене свідомістю й освітою» (В. Белінський); «Істинний предмет навчання складається з приготування людини бути людиною»; «Прагни бути і будь людиною!» (М. Пирогов).

Принцип неперервності зумовлюється самим характером педагогічної освіти як неперервним, безупинним процесом становлення й розвитку особистості, її самовдосконалення, самовиховання та самореалізації. Означені процеси вимагають науково обґрунтованого педагогічного супроводу, що зумовлює моніторинг кількісно-якісних змін у процесі гуманістичного виховання студентів.

Основні вимоги принципу цілісності полягають у перевазі інтеграційних процесів над аналітичними, переході від роботи з елементами до роботи з компонентами й системами в цілому. У цьому плані повинен здійснюватись необхідний синтез, що має розкрити майбутнім фахівцям знання про гуманізм, історію його виникнення й розвитку, гуманістичну парадигму розвитку суспільства, гуманістичні ідеали та цінності, гуманізацію освіти, гуманістичний світогляд, значущість гуманістичних якостей у житті кожної людини.

Принцип комплексності передбачає залучення до процесу гуманістичного виховання цілого комплексу спеціальних наук: філософії, соціології, педагогіки, психології, спеціальних і методичних дисциплін, що вивчаються у ВНЗ.

Інтеграція як провідна тенденція сучасних процесів різних масштабів має забезпечити інтенсивний розвиток і якісні зміни у формуванні гуманістичної спрямованості особистості майбутнього фахівця та внести в процес гуманістичного виховання синтезуючий чинник – інтеграцію знань, умінь і навичок на предметно-діючій основі, що має сприяти формуванню особистості, її діяльнісній готовності до гуманних демократичних відносин.

Принцип активної комунікації передбачає доповнення формальних відносин між учасниками процесу професійної підготовки міжособистісними взаємовідносинами, що відповідають тій реальній дійсності, у якій відбуватиметься професійна діяльність майбутніх фахівців технологічного спрямування. Традиційні для ВНЗ, особливо технічних, відносини взаємного відчуження студентів і викладачів, взаємодія між ними винятково на віддалених психологічних дистанціях у процесі гуманістичного виховання мають змінитись на партнерські позиції між викладачем і студентом, що сприятимуть обміну не лише навчальною інформацією, а й персоніфікованими знаннями та відносинами.

Принцип органічної єдності особистісного й діяльнісного підходу передбачає переборювання тих бар'єрів та обмежень, які накладаються на процес гуманістичного виховання майбутніх фахівців кожним із відповідних принципів окремо. Так, орієнтація лише на особистісний підхід нерідко залишає без уваги нормативні елементи діяльності та обов'язкові вимоги, зосередившись лише на індивідуальній творчості за рахунок зниження якості обов'язкових знань, умінь і навичок здійснення суб'єкт-суб'єктної взаємодії на гуманістичних засадах. Домінування діяльнісного підходу нерідко приводить до того, що індивідуальні можливості студентів виявляються незатребуваними, у результаті чого студенти звикають до формальної реалізації набутих знань із гуманістичного виховання в межах жорстко окреслених вимог і «рецептурності». Лише єдність підходів, за яких особистість, що розвивається в умовах міжособистісної взаємодії на гуманістичних засадах, на певному рівні знаходить новий імпульс розвитку, дає змогу реально перебороти відповідні обмеження та вийти на простір індивідуальної творчості, практичної реалізації набутих знань і умінь із гуманістичного виховання, а в подальшому – самореалізації.

З реалізацією цього принципу тісно пов'язується також принцип індивідуалізації: у процесі гуманістичного виховання студенти

навчаються найбільш повно реалізовувати свої індивідуальні можливості шляхом підбору тактик і стратегій використання методів гуманістичного самовиховання, пошуку ефективних шляхів індивідуальної корекції рівнів гуманістичної вихованості в контексті формування позитивної «Я-концепції» та гуманістичного світогляду.

Б. Ананьєв стверджує: «Аксіологія – це наука про цінності життя й культуру, що досліджує важливі аспекти духовного розвитку суспільства та людини, зміст внутрішнього світу особистості та її ціннісних орієнтацій» [1, с. 12]. Сутність аксіологічного принципу полягає в орієнтації професійної підготовки на вирішення проблем формування в майбутніх фахівців взаємодії загальнолюдських і професійних цінностей. Таким чином, ціннісні категорії суб'єктивуються в структуру професійної «Я-концепції», завдяки чому відбувається процес професійно-особистісного зростання майбутніх фахівців на гуманістичній основі. Студентами усвідомлюється сенс свого життя (цінності переживань), оцінюються власна внутрішня сутність, особистісне призначення й місце в планетарному масштабі (цінності взаємовідносин і відношень), осмислюється соціокультурний зміст майбутньої професійної діяльності як професіонала та особистості, як носія гуманістичної системи цінностей. Таким чином, у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців формується та взаємодоповнюється система загальнолюдських (гуманістичних) цінностей професійними.

Ефективність гуманістичного виховання майбутніх фахівців професійно-технологічного спрямування, як показує практика, значно підвищиться, якщо нарощування їх гуманістичної спрямованості, гуманістичних особистісних якостей і здібностей, розвиток умінь та навичок міжособистісної взаємодії на гуманістичних засадах будуть здійснюватись на основі акмеологічного принципу, про що говорить Н. Кузьміна. Акмеологія як галузь людинознавства виникла на стику гуманітарних, суспільних і природничих наук та покликана вивчати взаємозв'язок вікової й професійної соціалізації в їх індивідуальному та типологічному проявах. Акмеології як єдності процесів професійного й особистісного розвитку (розуміння В. Алфімова) та шляхів досягнення «вершин» гуманістичної вихованості може бути досягнуто на основі реалізації творчого потенціалу особистості, стимулювання її активної діяльності, саморозвитку й самореалізації.

Таким чином, запропонований комплекс принципів визначає тактику та стра-

тегію викладачів психолого-педагогічних і фахових (технологічно спрямованих) дисциплін щодо корегування цілей, завдань, змісту, добору форм і методів гуманістичного виховання, що в сукупності наведених основних напрямів являє собою алгоритм його втілення в системі професійної підготовки майбутніх фахівців.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ананьев Б. Человек как предмет познания / Б. Ананьев. – Л. : Изд-во Ленинградского ун-та, 1968. – 339 с.
2. Барбіна С. Гуманізація освіти : [навч.-метод. посібник] / С. Барбіна. – Херсон : Айлант, 2008. – 52 с.
3. Вірковський А. Формування гуманістичного ідеалу старшокласників у позашкільній діяльності : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07 / А. Вірковський. – К., 2002. – 235 с.
4. Газман О. Педагогика свободы: путь в гуманистическую цивилизацию XXI века / О. Газман // Классный руководитель. – 2000. – № 3. – С. 6–33.
5. Гнатюк В. Зміст і форми національного виховання учнів / В. Гнатюк // Рідна школа. – 1999. – № 9. – С. 20.
6. Міняйлова А. Гуманістичне виховання студентів технічних університетів : [навч.-метод. посібник] / А. Міняйлова. – Херсон : Айлант, 2009. – 68 с.
7. Наукова школа: центр професійної підготовки педагогічних кадрів : наук. зб. / за ред. О. Дубасенюк. – 2-ге вид., доп. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2005. – 418 с.